

УДК 81'37:378.147

**ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ РОЗВИТКУ СЕМАНТИКИ СИНТАКСИСУ В НАВЧАННІ
ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ**

© Ремізанцева К.О., Зеленін Г.І.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про авторів

Ремізанцева Катерина Олександрівна: ORCID:0000-0002-9374-9525; k.remizantseva1981@gmail.com; кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов; Українська інженерно-педагогічна академія; вулиця Університетська 16, Харків, 61003, Україна.

Зеленін Геннадій Іванович: ORCID: 0000-0003-1274-2311; zelenin_g@ukr.net; доцент, кандидат психологічних наук, завідувач кафедри іноземних мов; Українська інженерно-педагогічна академія; вулиця Університетська 16, Харків, 61003, Україна.

У статті проаналізовано погляди науковців на сутність проблеми розвитку семантики синтаксису мови. З'ясовано, що онтогенез мовленнєвої діяльності – це складний процес, утворений із безлічі різноманітних суперечливих ліній розвитку, в якому відбувається загальнопсихічний, розумовий, і когнітивний розвиток людини. Стверджується, що науковці наголошують на важливості початку аналізу мовленнєвої діяльності у вивченні будь-якої мови з раннього дитинства. Визначено функції та види мовленнєвої діяльності. Зазначено, що висловлювання можна розглядати як особливого роду знак, що є основним засобом забезпечення комунікації, тобто мовленнєвий знак виступає як сполучна ланка між об'єктивним світом та свідомістю індивіда, його досвідом, що акумулюється у процесі діяльності. Доведено, що подібні процеси відбуваються й із майбутніми інженерами-педагогами на початкових етапах вивчення професійно-ділової іноземної мови. Таким чином, в семантичному розвитку синтаксису професійної іноземної мови студенти проходять ті ж самі етапи розвитку, що й діти при оволодінні рідною мовою, тому важливо добре розуміти, як розвивається семантика синтаксису мови людини.

Ключові слова: синтаксис, іноземна мова, навчання, розвиток, мовленнєва діяльність, психолінгвістичні дослідження, інженер-педагог.

Ремізанцева Е.А., Зеленін Г.И. «Роль развития семантики синтаксиса при обучении иностранному языку будущих инженеров-педагогов»

В статье проанализированы взгляды ученых на сущность проблемы развития семантики синтаксиса языка. Выяснено, что онтогенез речевой деятельности – это сложный процесс, предусматривающий множество различных противоречивых линий развития, в котором происходит общепсихическое, умственное, и когнитивное развитие человека. Утверждается, что ученые отмечают значимость начала анализа речевой деятельности в изучении любого языка с раннего детства. Определены функции и виды речевой деятельности. Отмечено, что высказывания можно рассматривать как особого рода знак, являющихся основным средством обеспечения коммуникации, то есть речевой знак выступает как связующее звено между объективным миром и сознанием индивида, его опытом, развивающимся в процессе деятельности. Доказано, что подобные процессы происходят и с будущими инженерами-педагогами, которые только начинают изучать профессионально-деловой иностранный язык. Таким образом, в семантическом развитии синтаксиса профессионального иностранного языка студенты проходят те же этапы развития, что и дети при овладении родным языком, поэтому важно хорошо понимать, как развивается семантика синтаксиса человеческого языка.

Ключевые слова: синтаксис, иностранный язык, обучение, развитие, речевая деятельность, психолингвистических исследования, инженер-педагог.

Remizantseva E.A., Zelenin G.I. "The role of syntax semantics development in teaching a foreign language to future teacher-engineers"

The scientists' views on the essence of the problem of syntax semantics development in a language were analyzed in the article. It is revealed that the ontogenesis of speech activity is a complex process, which includes many different contradictory development lines, intersecting general psychological, mental, and cognitive development of a human. It is alleged that the scholars emphasized the importance to start the analysis of linguistic activity in any language from early childhood. Functions and types of speech activity are defined here too. It is noted that the statements can be regarded as a special kind of sign, which is the main feature of communication. It means that the speech signs act as a connecting link between the objective world and the people's consciousness, their experience which is developed in the activity process. It is proved that such processes occur with future teacher-engineers at the initial stage of studying professional business foreign language. Thus, in the semantic development of the professional foreign language syntax, students go through the same stages of development, as children mastering their native language, so it is important to understand how syntax semantics of human's language develops.

Key words: syntax, foreign language, studying, development, language activity, psycholinguistic research, teacher-engineer.

Постановка проблеми. Навчання іноземної мови передбачає обізнаність у питаннях внутрішньої організації мовленнєвої діяльності людини, що є складовою мети будь-якого навчання мови. Підійти до аналізу мовленнєвої діяльності можна по-різному, досліджувати її можна з використанням різноманітних методів, однак, як показала практика психолінгвістичних досліджень у нашій країні та за кордоном, оптимальним є аналіз мовленнєвої діяльності в онтогенезі – в розвитку, що починається з дитячого віку.

В онтогенезі відбуваються процеси, які приховані від прямого спостереження та виявляються розрізненими, розгорнутими, представленими в дезавтоматизованому вигляді, а тому легко спостерігаються. Простота спостереження за цими процесами і простота фіксації явищ дитячого мовлення давно привертала до себе увагу дослідників різного профілю. При цьому всім здавалося, що просто пояснити те, що просто побачити. Кожен, у кого є діти може, як йому здається, пояснити, чому те чи інше мовленнєве явище виникає в дитячій мові слідом за іншим явищем або передує йому, які закономірності появи того чи іншого феномену дитячого мовлення тощо. Проте, як показали спеціальні дослідження, онтогенез мовленнєвої діяльності – це складний процес, утворений із безлічі різноманітних суперечливих ліній розвитку, в якому перетинаються і загальнопсихічний, і розумовий, і когнітивний розвиток дитини.

Сказане дає підстави вважати, що такий складний феномен, як дитяча мова заслуговує на спеціальний розгляд з метою з'ясування внутрішніх закономірностей будови і перебігу мовленнєвої діяльності. Треба звернути увагу на ще один важливий момент: аналіз дитячої мови за допомогою психолінгвістичних методів дає можливість побачити, як будується процес оволодіння мовою – процес, мало вивчений дотепер. Без розуміння цього процесу, як і без знання будови мовленнєвої діяльності, не може бути сформована на сучасному рівні методика навчання іноземних мов.

Стан наукової розробки проблеми. Теоретична база, на якій будується система уявлень про розвиток мови і мислення в онтогенезі, була закладена в 30-их роках ХХ століття у працях Л. С. Виготського. Серед безлічі ідей про аналізований предмет, наявних у роботах цього науковця, принциповими є, на наш погляд, такі: по-перше, уявлення про мовленнєву діяльність як про діяльність знакову; по-друге, підхід до розвитку мовлення як до процесу безпосередньо пов'язаного із загальнопсихічним розвитком, розвитком практичної діяльності та розвитком соціальних форм поведінки; по-третє, думка про те, що розвиток знакового позначення в мовленнєвій діяльності по суті є розвитком узагальнення за допомогою мовленнєвого знака; по-четверте, твердження про те, що все належить системі вищих психічних функцій індивіда (наприклад, мислення, пам'ять та інше),

спочатку було виражено в зовнішніх формах і поділено між двома людьми (тобто існувало в діалозі).

Б. А. Серебренников вважав, що особливий інтерес при аналізі онтогенезу мовленнєвої діяльності набувають проблеми мовленнєвого значення, які є центральними у зв'язку з поняттям знаковості мови, так як само «значення являє собою невід'ємну частину знаку. На думку А. Н. Леонтьєва, зв'язки між мовленнєвими знаками та предметами, що встановлюються людьми в їхній соціальній практиці, не є готовими утвореннями. Ці зв'язки розвиваються в процесі входження індивіда в цивілізацію, тобто в світі розвитку дитини, що опановує мову. Також проблемами розвитку семантики займалися П. Я. Гальперін, А. Е. Супрун, А. К. Маркова, Д. Б. Ельконін, І. Зимня, І. Синиця, А. Богуш, Л. Варзацька, Н. Гавриш, М. Стельмахович та ін.

Однак слід зазначити, що різні аспекти мовленнєвого розвитку (розвиток словника, граматики тощо) розглядалися дослідниками в нашій країні та за кордоном, проте комплексні дослідження того, як відбувається оволодіння мовленнєвим значенням, досі не робилися. Автори більшості робіт не розглядають окремо процес оволодіння семантикою мовної системи та його основні характеристики. Хоча без цих даних неможливо отримати повне уявлення про «роботу» мови, про функціонування значень в мовленнєвій діяльності, про те, як створюються і сприймаються нові значення, яким чином можна впливати на мовленнєве спілкування з метою впливу на значення мовленнєвих сигналів тощо.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є дослідження ролі розвитку семантики синтаксису в навчанні іноземної мови майбутніх інженерів-педагогів як складової мовленнєвої компетенції необхідної для вільного володіння будь-якою мовою.

Виклад основного матеріалу. Уявлення про розвиток мови як про оволодіння знаками і знаковими операціями дозволяє поставити питання про оволодіння не тільки системою існуючих мовленнєвих засобів, але й шляхами і способами репрезентації в мовленнєвих формах тих знань, які формуються в процесі загальнопсихічного розвитку. Згідно з концепцією Л. С. Виготського, центральним процесом, що визначає формування і використання знань про навколишній світ із метою висловлення цих знань у мовленнєвих (конвенціональних) формах, є узагальнення [2, с. 52].

Найбільш характерним для розвитку узагальнень є те, що інший зміст на початкових етапах представлено у вигляді зовнішніх дій і тільки в розвитку згортається, «переходить всередину», стаючи приналежністю систем вищих психічних функцій.

Співвідносячи характеристики розвитку узагальнень із даними, отриманими на матеріалі розвитку різних рівнів системи мови, Л. С. Виготський дійшов висновку, який підтверджується сучасними семіологічними дослідженнями мови: розвиток іде від того, що ще «не-мова» через функціональне використання до власне мовленнєвих форм; головним елементом мовленнєвої діяльності, який розвиваються при переході від «не-мови» до мови, є мовленнєвий знак; мовленнєвий знак, на думку Л. С. Виготського, – це єдність узагальнення, комунікації та мислення, інтелекту й афекту [2, с. 73].

Мовленнєвий знак виступає як сполучна ланка між об'єктивним світом та свідомістю індивіда, його досвідом, що складається в процесі діяльності. Пізнаючи в процесі практичної (ігрової) діяльності окремі сторони предметів та явищ дійсності, дитина пізнає зв'язки, відносини між ними. Одночасно вона опановує й елементи мови (для спілкування та в процесі спілкування). Знання про предмети, їх зв'язки та відносини закріплюються у свідомості дитини та в її досвіді за допомогою мови, в результаті чого стає можливим проектування цих знань на нові сторони дійсності, а також передавання їх іншим [1, с. 105]. У мові відбивається суспільно-історичний досвід, засвоюваний дитиною разом із мовою в процесі розвитку.

Початковим етапом закріплення суспільного знання є виділення в предметі певних властивостей та перенесення їх при називанні предмета на знак, що позначає цей предмет. Л. С. Виготський умовно називав цей етап «подвоєнням предмета». На етапі «подвоєння предмета» його ім'я, тобто знак мови, є ніби частиною або властивістю предмета.

Узагальнення на цьому етапі означає, що з конкретного змісту предметів виділяються риси і властивості, які істотні для дії і є її специфічним об'єктом (П.Я. Гальперін) [5, с. 117].

Значення є свого роду способом закріплення досвіду вживання цього предмета або мовленнєвого знака в суспільній практиці. Тому для кожного індивіда значення є об'єктивним (інтерсуб'єктивним). Разом із А. А. Леонтьєвим ми вважаємо, що засвоєння значення є визначальним способом опосередкування індивідуальної поведінки суспільним досвідом.

Аналіз значення перших дитячих висловлювань, які являють собою одночленні структури, виявляє, що вони є номінацією швидше власної активності або позиції дитини, ніж певного зовнішнього референта. Це твердження робить зрозумілим відоме положення про те, що значення дитячих висловлювань слід розуміти і аналізувати тільки в конкретній ситуації їх використання, оскільки вони нерозривно пов'язані із самою ситуацією і включені в неї як її елемент [3, с. 138].

Застосування категорій сучасного семантичного синтаксису дозволило по-новому представити проблему однослівних висловлювань дитини як проблему розвитку насамперед змісту висловлювання.

Дослідження фактів дитячого мовлення дозволяють припустити, що породження змісту висловлювання сягає своїм корінням у породження двочленної структури: її семантика виявляється дуже тісно пов'язаною з тим елементом, який фіксує «нове» і по суті є предикатом; разом із тим граматико-семантична функція однослівного висловлювання в дитячому віці – це, в першу чергу, предикативна функція (А. Е. Супрун) [7, с. 27]. Таким чином зміст, який необхідно висловити, пізніше отримує власний вербальний засіб реалізації і пов'язується, ймовірно, з появою спочатку ланцюжків однослівних, а потім двослівних висловлювань.

Отже, можна припустити, що витокami змістовної сторони висловлювання варто вважати однослівну пропозицію як першу форму вербальної поведінки в онтогенезі. Ця форма, з одного боку, поєднує в собі те, що отримало назву «сенс», «задум» з тим, що може бути названо «ядерною предикативною формою», навколо якої й зосереджено головний зміст, а з іншого – служить прототипом інших форм вираження (А. Е. Супрун) [7, с. 28].

Тут виникає одне суттєве питання. Аналіз функцій початкових дитячих висловлювань у ситуаціях спілкування, на думку американських психолінгвістів Е. Кінана і Б. Шиффеліна має дати уявлення про формування здатності використовувати мову як засіб впливу в спілкуванні. При цьому сутність зазначеного процесу трактується як оволодіння стратегіями спілкування, визначальними способами використання дітьми вже засвоєного знання. Сукупність цих способів і стратегій становить так звану комунікативну компетенцію, тобто здатність забезпечити адекватні для реалізації певного комунікативного наміру умови спілкування із протиставленням мовної здатності та комунікативної здатності можна погодитися. Якщо перша являє собою ієрархізовану систему функціональних компонентів і правил їх вживання, то друга – своєрідну надбудову над першою призначену для реалізації названих цілей. У принципі – і це важливо для навчання іноземних мов – може бути такий стан, при якому сформована мовна здатність «не працює» через відсутність комунікативної компетенції.

Повернемося до положень Л. С. Виготського про те, що джерелом семантичних узагальнень дитини є функціональне вживання знака і що мова як будь-яка вища психічна функція в онтогенезі спочатку розділена між двома людьми. Внаслідок цього власне семантична сторона висловлювання (вказівка або позначення) формується у дитячій мові в рамках послідовності: функція соціального зв'язку – функція вказівки (позначення) для інших – функція вказівки (позначення) для себе (А. К. Маркова) [4, с. 86]. Тому необхідно по-іншому підходити до проблеми семантики комунікативної функції в онтогенезі мови і не розглядати комунікативні функції висловлювання як додаткові, вторинні або автономні, пов'язані з реалізацією висловлювання. Висловлювання можна розглядати як особливого роду знак, що є основним засобом забезпечення комунікації.

Оскільки позначена: а в дитячій мові на ранніх етапах її розвитку це завжди готова предметна ситуація – виступає не просто як об'єкт відображення, як об'єкт спільної соціальної діяльності (В. М. Павлов), основною умовою ефективності спільної діяльності буде структурація партнером предметної ситуацію, як і мовлення. Структурація ситуації на тому чи іншому етапі онтогенетичного розвитку визначається не тільки тим, які елементи цієї ситуації виявляються дитиною як важливі, істотні для здійснення її дій, але й тим, які зв'язки між цими елементами вона актуалізує [5, с. 167].

Функціональна сторона мовленнєвого спілкування в ранньому онтогенезі безпосередньо обумовлена змістом практичних і соціальних дій дитини, оскільки саме спілкування в період формування перших семантичних узагальнень у системі «дитина – дії з предметом – дорослий» (Д. Б. Ельконін) [8, с. 152].

У сучасній науковій літературі за характером психологічної структури діяльності виділяють такі типи практичних (ігрових) дій: маніпуляції; предметні дії; атрибутивні дії, тобто гру з використанням символічних атрибутів; образотворчі дії, під якими маються на увазі міміка, жести, інші рухи тіла; рольові дії (Е. Л. Гінзбург, В. В. Лебединський, А. М. Шахнарович). Ці типи дії розрізняються за мотивом та метою, за будовою (програми), за складністю реалізації, за комунікативною спрямованістю. Так, мета маніпуляцій та предметних дій – оволодіння предметами та іншими фізичними й прагматичними властивостями; мета атрибутивних дій – оволодіння функціями предметів; мета образотворчих та рольових дій – оволодіння зовнішніми прикметами функцій предметів та відносин між людьми. Відповідно до комунікативної спрямованості зазначені типи дій поділяються на дві групи: ті, які не потребують взаємодії, тобто спілкування, й такі, що передбачають спільність реалізації. Тому до першої групи відносимо маніпуляції та предметні дії, до другої – атрибутивні, образотворчі, рольові дії.

Ця класифікація ігрових дій дозволила виділити дві системи відносин, якими дитина оволодіває в процесі розвитку вищих психічних функцій: відносини між людьми та відносини між предметами.

Висновки. Аналіз розвитку семантики синтаксису дитячої мови дозволяє зробити висновки:

1. В основі формування засобів висловлювання лежить розвиток семантики висловлювання.

2. У процесі розвитку семантичної структури висловлювання значення висловлювання поступово ускладнюється за рахунок розвитку пізнавальної здатності дитини і збагачення її предметного досвіду.

3. У розвитку значення висловлювання значна роль належить розвитку предикації, що при аналізі ситуації тісно пов'язане з переходом від виділення предмета до виділення його ознак.

4. У процесі розвитку дитини ускладнення предметних дій відбувається за рахунок розвитку функцій висловлювань від простої констатації «стану справ» у фрагменті дійсності до характеристики відносин, встановлених у результаті розумових операцій.

5. З ускладненням значення висловлювання та збагаченням предметних дій відбувається «відрив» висловлювання від ситуації, згортання й узагальнення предметних значень, перетворення їх на фоні загальних знань партнерів з комунікації.

Ці положення можуть бути застосовані в практиці навчання іноземній мові представників різних вікових категорій. Для тих викладачів, що стоять перед складними завданнями моделювання процесу оволодіння мовою в будь-якій навчальній системі, відомості про засвоєння мови в дитячому віці надзвичайно корисні. Тому що подібні процеси відбуваються й з майбутніми інженерами-педагогами, які тільки починають вивчати професійно-ділову іноземну мову. Таким чином, можна зазначити, що в семантичному розвитку синтаксису професійної іноземної мови студенти проходять ті ж самі етапи розвитку, що й діти при оволодінні рідною мовою.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика. Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 704 с.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с.
3. Леонтьев А. А. Основы психолінгвистики : учебник / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 287 с.
4. Маркова А. К. Психология усвоения языка как средства общения / А. К. Маркова. М. : Педагогика, 1974. – 240 с.
5. Серебренников Б. А. О материалистическом подходе к явлениям языка / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1983. – 319 с.
6. Степанов Ю. С. Язык и метод. К современной философии языка / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
7. Супрун А. Е. Принципы сопоставительного изучения лексики / А. Е. Супрун // Методы сопоставительного изучения языков : сб. ст. – М. : Наука, 1988. – С. 26-31.
8. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

References

1. Bohush, AM & Havrysh, NV 2015, *Doshkilna linhvodydaktyka. Teoriya i metodyka navchannya ditey ridnoyi movy v doshkilnykh navchalnykh zakladakh* [Preschool linguodidactics. Theory and methodology of teaching children the native language in pre-school educational establishments], Vydavnychyy Dim Slovo, Kyiv.
2. Vygotskij, LS 1999, *Myshlenie i rech* [Intelection and speaking], Labirint, Moskva.
3. Leontev, AA 1997, *Osnovy psiholingvistiki* [Psycholinguistics Fundamentals], Smysl, Moskva.
4. Markova, AK 1974, *Psihologija usvoenija jazyka kak sredstva obshhenija* [Psychology of learning language as a means of communication], Pedagogika, Moskva.
5. Serebrennikov, BA 1983, *O materialisticheskom podhode k javlenijam jazyka* [About the materialistic approach to the language phenomena], Nauka, Moskva.
6. Stepanov, JuS 1998, *Jazyk i metod. K sovremennoj filosofii jazyka* [Language and Method], Jazyki russkoj kultury, Moskva.
7. Suprun, AE 1988, 'Principy sopostavitelnogo izuchenija leksiki' [Principles of vocabulary comparative study], *Metody sopostavitelnogo izuchenija jazykov*, Nauka, Moskva, pp. 26-31.
8. Jelkonin, DB 1999, *Psihologija igry* [Psychology of the game], Gumanitarnyj izdatelskij centr VLADOS, Moskva.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2017р.